

1-TOM, 11-SON

Neftning paydo bo'lish nazariyalari.

Sanjar Normo'minov Safar o'g'li

TerDu Kimyo fakulteti talabasi

Ibragimov Durbek Otabek o'g'li

TerDu Kimyo fakulteti talabasi

Mamatqulov Diyorjon Egamberdi o'g'li

TerDu Kimyo fakulteti talabasi

Xolliev Aziz Navro'z o'g'li

TerDu Kimyo fakulteti talabasi

Annotatsiya. Neft iqtisodiyotning asosiy manbai hisoblanadi. Mubolag'asiz, insoniyat farovonligi bu manbaga bog'liq. Biroq ko'p yillar davomida yonuvchan suyuqlik o'rganilishiga qaramay, uning kelib chiqishi hali ham sir bo'lib qolmoqda. Neftning kelib chiqishi haqida olimlar nima deydi? U qayerdan paydo bo'lgan?

Kalit so'zlar. Organik, noorganik, radikal, faza, sintez.

1950-yilda professor N.A.Kudryavsev neft hosil bo'lishining magmatik farazini zAilgari surdi. Uning fikricha, katta chuqurliklarda - Yer mantiyasida juda yuqori haroratli sharoitlarda uglerod va vodorod, uglevodorod radikallari – CH_3 , C_2H_5 va C_3H_8 ni hosil qiladi. Bosimning farqi natijasida ular mantiya moddalari bo'ylab chuqurlikdagi yoriqliklar zonasiga o'tadi va shu yoriqliklar bo'ylab yuqoriga, yer sirtiga yaqin ko'tariladi. Yuqori qatlamlarda harorat pasayib borgan sari bu radikattar o'zaro va vodorod bilan birlashadi. Natijada turli murakkabroq neftli uglevodorodlar hosil bo'ladi. Ularga uglerod oksidi va vodorodning reaksiyasidan hosil bo'lgan uglevodorodlar (bu reaksiyalar sanoatda sun'iy benzin olishda qo'llaniladi), shuningdek, M.Bertlo, D.I.Mendeleyev va boshqalar ko'rsatgan, turli metal karbidlari va suv reaksiyasidan hosil bo'lgan uglevodorodlar qo'shiladi. N.A.Kudryavsev fikricha, turli reaksiyalarning bo'lishi hosil boladigan uglevodorodlarning o'ta xilma-xilbo'lishini ta'minlaydi, bularning aralashmasi asosan esa tabiiy neftni tashkil etadi. Uglevodorodli gazlarni va neftlarni keyingi harakatlari ular Yer sirtiga yoki cho'kindi qoplamaning o'tkazuvchi jinslariga, ba'zan ular bilan chegaradosh bo'lgan kristall jinslardagi tutqichlarga olib keladi. Uglevodorodlarning harakati (migratsiyasi) suv bilan to'la yoriqlar bo'ylab yuz beradi, paydo bo'ladi, bu harakatning sababi neft hosil bo'lgan joylardagi va cho'kindi qatlamlardagi bosimlarning katta farq qilishi, shuningdek, suv va neft zichliklarining farqidir.

1-TOM, 11-SON

Yagona nazariya mavjud emas

Turli tadqiqotchilar “qora oltin” sayyorada qanday paydo bo‘lganligi to‘g‘risida o‘zlarining farazlarini ilgari surishadi. Nega ular neft kelib chiqishining yagona nazariyasiga ega emas?

Neft va gaz doimiy ravishda yer qa‘ridagi tabiiy bo‘shliqlar (teshiklar, yoriqlar) bo‘ylab harakatlanadi. Biroq, mineralning aynan qayerda va qanday hosil bo‘lishi bugun ham aniqlanmagan. Topilgan konlar esa shunchaki qusursiz to‘planish joylar: u yerdan neft qochib qutula olmaydi.

Shunga qaramay, olimlar neft hosil bo‘lishining ikkita - organik va noorganik ehtimoliy taxminini aniqlashdi.

Organik nazariya. Neft birikmalarini aniqlay oladigan ko‘rsatkichlar mavjud. Ulardan biri gil jinslardir. Bu bir vaqtlar dengiz tubida yotib qolgan loy. Vaqt o‘tishi bilan u dengiz hayvonlari qoldiqlari, qum va loy bilan aralashib, to‘planib, yanada chuqurroq joylashadi.

Million yillar o‘tgach, zichlanish, yuqori harorat va yer bosimi ta’siri ostida bunday loy tog‘ jinsiga aylanadi.

Yer ostida chuqur joylashgan organik moddalar yuqori harorat va bosim ta’sirida parchalanib, kimyoviy reaksiyalar jarayonida neftga aylanadi. Bu o‘zgarish uchun 50-350 million yil kerak bo‘ladi, bu esa geologlarning sayyora rivojlanishi bo‘yicha bergan ma’lumotlariga to‘liq mos keladi

Yer yuzidagi barcha neft va gaz kompaniyalari aynan shu nazariyaga amal qilib kelmoqda, shu sababli neft loyli slanets bor joyda izlashdan boshlanadi.

Noorganik nazariya

Kimyo sanoatining rivojlanishi neft va gaz noorganik birikmalardan laboratoriya sharoitida olish mumkinligini ko‘rsatdi. Masalan, uglerod oksidi va vodorod aralashmasi (sintez gazi) uglevodorodlarga aylanishi mumkin. Aynan shular neft va tabiiy gazdan iborat.

Bundan tashqari, uglevodorodlar ko‘pincha kutilmagan joylarda, masalan, Rossiyaning Kolsk shahridagi o‘ta chuqur qudug‘ida yoriqlar natijasida hosil bo‘lgan ko‘llar tubida va yer ostidagi vulqon otadigan moddalar tarkibida paydo bo‘ladi.

Shuning uchun ba’zi geologlar neft yer tubining 50 dan 240 kilometrda chuqurligida hosil bo‘lgan deb hisoblashadi. Ular yonuvchan suyuqlik metan zaxiralaridan kelib chiqadi, so‘ngra yangi zarb qilingan neft bo‘shliqlar va yoriqlar orqali sayyoramizning yuqori qatlamlariga yetib boradi, deb aytishadi.

1-TOM, 11-SON

Ushbu nazariyadagi nuqson shundaki, bu tarzda shakllangan manba klasterlari har qanday joyda to'planishi mumkin. Undan ko'ra loyli slanetsni izlab topish ancha osonroq. Biroq, mabodo neft va gazning kelib chiqishi noorganik bo'ladigan bo'lsa, unda ularning zaxiralari bitmasdir. Gap ularni qanday izlab topishda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Neft va gazni qayta ishlash texnologiyasi. 3-qism. Chernozhukov N. I. Neft xomashyosini tozalash va ajratish, tijorat neft mahsulotlarini ishlab chiqarish. M.: Kimyo. 1978. 424 b.
2. Manovyan A.K. Neft va tabiiy gazni birlamchi qayta ishlash texnologiyasi. M.: Kimyo. 2001. 568 b.
3. Sochevko T. I., Fedorova T. V., Xolodov V. P., Makarov A. D. Yoqilg'i-moylash materiallarini ishlab chiqarish texnologiyasi. 2-qism. M., 1989 yil.
4. Pavlov KF, Romankov PG, Noskov AA Kimyoviy texnologiya jarayonlari va apparatlari kursidagi misollar va vazifalar. L.: Kimyo. 1987. 576 b.
5. Manovyan AK, Tarakanov GV. Neft va uning fraksiyalarini distillash uskunasi texnologik hisobi. Astraxan. ASTU. 1998 yil.

